

ХРОНІКИ PER ASPERA AD ASTRA! **задзеркалля**

№ 2 (26) /
лютий 2017 р.

CHRONICLES OF MIRROR-WORLD **НЕЗАЛЕЖНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ,** **ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ** **ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

Друк КОЛЕКТИВ «ХРОНІКИ ЗАДЗЕРКАЛЛЯ»
м. Кропивницький, вул. Яновського, 50
(052) 24-75-97
E-mail: zonax38@ukr.net

Редколегія: В. Балазюк, Н. Завада, С. Колісник, Т. Коханенко, Р. Литвин
Літературний редактор: Т. Яровенко

ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК **ДО 10-РІЧЧЯ ОБЛАСНИХ ЛІТЕРАТУРНО-КРАСЗНАВЧИХ** **КУЦЕНКІВСЬКИХ ЧИТАНЬ**

ЗМІСТ

Леонід Куценко. «Ой та й лютий же місяць лютий!» (Історія одного автопророцтва Євгена Маланюка)	2
Сторінками літературно-красознавчих Куценківських читань	6
КУЦЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ В КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ КІРОВОГРАДЩИНИ	
Катерина Лісняк, Оксана Гольник, Олег Бабенко, Лариса Гайда	8
Сторінками літературно-красознавчих Куценківських читань	13
СПОГАДИ – ДОСЛІДЖЕННЯ – НАБУТКИ	
Федір Шепель. Сила, що змушувала його рости (Тарас Шевченко в житті і творчості Леоніда Куценка)	15
Антоніна Гурбанська. Час і серце Леоніда Куценка	18
Ірина Руснак. Чому «Чорні вірші» чорні... (Роздуми над збіркою Євгена Маланюка)	19
Сергій Михида, Тетяна Яровенко. Історіографія вивчення життя і творчості Євгена Маланюка літературознавцями Кіровоградщини	22
Тетяна Ревва. Фонд Л. В. Куценка, що зберігається в міському літературно-меморіальному музеї І. К. Карого.	31
КУЦЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ В УВП ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ ЧИТАННЯ У «ХРОНІКАХ ЗАДЗЕРКАЛЛЯ»	
2015 рік	35
2016 рік	36
2017 рік	
Тетяна Коханенко. Треті Куценківські читання: УНР – Крути – Євген Маланюк.	39
Наталя Завада. Треті Куценківські читання: Євген Маланюк – Леонід Куценко	40
Вікторія Балазюк. У пам'яті – назавжди (спогад про Леоніда Куценка)	41
Євген Маланюк: альбатросові крила (літературно-мистецька інтермедія)	43
Наталя Романюк. «Націоналіст – це для мене норма» (Останнє інтерв'ю Леоніда Куценка).	65

Є. Маланюка, «на своїх щитах – раз назавше – написали ім'я нашої Батьківщини, яка для них була Прекрасною Дамою, Нареченою, Коханою, Єдиною». Рідна земля – мала батьківщина й уся Україна – визначили громадянську позицію літературознавця. «Націоналіст – це для мене норма!» – з неабиякою самоповагою говорив він. Це звучало як життєве кредо. Національні почуття він вважав найвищою характеристикою громадянина будь-якої нації. Сам же був великим українцем, справжнім патріотом. Свідомо вигранюючи себе на українського аристократа, Леонід Куценко орієнтував і своїх співвітчизників на позбавлення комплексу меншовартості, так званого малоросійства, на культивування в національному характері гордості, свободолюбства, цілеспрямованості. Його переконання й історіософські погляди великою мірою визначились силовим полем потужного життєвого і творчого шляху Євгена Маланюка – цьому великому Поетові й Громадянину, новоархангельсько-

му землякові, й присвячена докторська дисертація вченого, що стала знаковим явищем в культурологічному житті України.

Льоня Куценко... На арені драматичних подій нашого життя він був Гладіатором, Рлицарем Совісті. В одній руці тримав Час, а в другій – Серце. Його серце було надзвичайно чутливим до світу, через нього проходили невидимі енергії, і саме через нього доводилося чи не найбільше страждати. Пригадую нашу телефонну розмову напередодні того трагічного дня зимового сонцестояння, після якого він хотів відчутти приплив оптимізму й новий оберт життя з новими планами. Пам'ятаю його глибокий розпач...

І все ж час – це найсуворіше випробування для кожного Творця – на боці Леоніда Куценка. Попереду осмислення його місця й ролі в нашому літературознавстві, освіті й культурі. Бо є багато його книжок. Бо є пам'ять, бо є любов...

*м. Кіровоград – с. Грушка
Ульяновського району, 2007 рік*

ЧОМУ «ЧОРНІ ВІРШІ» ЧОРНІ...

(Роздуми над збіркою Євгена Маланюка)

У журналі «Вежа» (Кіровоград) за січень-березень 1996 року вперше побачила світ збірка Євгена Маланюка «Чорні вірші», до якої увійшли твори, писані переважно у 20-30 роках. Уже сама назва поетичної книжки тривожить, зловісний колір, винесений у заголовок, примушує насторожитися. Чи й справді багато того «чорного» у цих творах? Якщо так, то чому? Думається, дати відповідь на це питання можна лише при вдумливому проникненні в авторський текст, при умілому прочитанні віршів у контексті біографії поета і його доби. У «Чорних віршах» автор не відходить кардинально від тем, репрезентованих у його попередніх поетичних збірках. Варійовані Маланюком не один раз, вони тільки засвідчують душевні тривоги, сум'яття, що панували у його настроях наприкінці 20-х років.

Ірина Руснак,
доктор філологічних наук, професор,
Вінниця

Після фатальної поразки УНР Маланюк змушений був «блукати» на чужині. У польських таборах вчорашній борець за українську самостійність починає писати свої перші вірші, основним адресатом яких була втрачена материзна. Від постійних роздумів поета над її долею, від переосмислення недавніх подій ці твори були пронизані пекучим болем, злою ненавистю і непевною надією. І лише зрідка вириваються на поверхню глибоко інтимні переживання, пов'язані з безмежною синівською любов'ю да зганьбленої і підкореної Вітчизни. Отож, у «Чорних віршах» йдеться про складну сутність духовного життя Маланюка у той час, тому світлих відтінків у них не так уже й багато. Домінують темні, переважно з домішкою чорного, фарби. І виявляється це не тільки у прямому називанні кольору якогось явища чи предмета, а проступає і через образи згаслого світла, наростаючої тьми, мороку, темного присмерку. Щоб переконатися у цьому, зупинимося на кількох творах.

У вірші «Ти за життя горіла в пеклі» (1928) всього лише на площині чотирирядкових строф поет відтворив картину поразки України у визвольних змаганнях за свободу, а також власні переживання і неспокій з приводу цього.

У центрі твору – молоде покоління борців, Маланюкове покоління («незнищенна міць огнива»), якому судилося відстоювати тільки-но народжену українську державу. Трактувати так образ «міці огневої» допомагає вірш, вміщений поетом у збірці «Серпень» (1964) під назвою «Ми за життя горіли в пеклі». Особовий займенник «ти» змінено у ньому на «ми», що вказує на причетність самого автора до волюнтаристського покоління його доби.

Уся оцінна характеристика ровесників поета сконцентрована у словосполученні «міць огнива», яке викликає в уяві образи романтиків, котрі з готовністю віддати життя за звільнення боронило Україну від чужоземних зайд. Та доля приготувала їм складні випробування, названі поетом «всіма колами мук». Образ пекла відразу викликає в читача відповідні асоціації, адже про пекельні муки він чув чимало. І далі йде досить містка і водночас прозора метафора: «кров запеклася чорним гнівом». Її слід розуміти як звичайну констатацію факту: у серці ліричного героя панують лише почуття гніву й болю від поразки та відновленої бездержавності України.

Образ крові, що запеклася, легко можна пов'язати з фольклором. Так, в одному із

замовлянь говориться: «Де сонце заходить, там кров запікається». Українське сонце для Маланюка зайшло (до цього образу повернемося при аналізі наступної поезії), ось звідки на серці ліричного героя з'явилися рубці запеченої крові – зримий слід і щемний спогад про втрачене.

Друга строфа являє собою небагатослівний і точний опис тортур і потрясінь, яких зазнали ровесники Маланюка. Ще зовсім юні, вони витримали муки, не знані до того ніким. Хтось спопелів у тому вирі, а хтось з опаленими крильми відлетів на чужину. Про незліченні втрати нагадає образ «трупного степу», який у багатьох поетових віршах зображений чорними фарбами. Трагізм поразки підсилено й образом «чорних круків», котрі «терзали голови козачі». Цей образ теж має виразно фольклорну основу. На згадку приходять народні пісні, де чорні круки чи ворони кружляють над загиблим козаком, виймають йому очі, клюють біле тіло. Поет не просто копіює фольклорний образ, а досить органічно включає його в індивідуальну художню систему, тому сприймається він як символ усього ворожого. Чимало різних «чорних круків» терзали тіло зганьбленої Вітчизни, глумилися над її синами. У цій строфі органічно поєдналися ненависть, зневага до ворога з мукою, жалем за тими, кого не повернути.

Зміст першої та другої строф дають ключ до розуміння складних душевних переживань ліричного героя. Його душа, як ніч, сліпа і п'яна, він намарне силкується вибратися з пастки страждань. В останній строфі сконцентровано весь ідейно-художній смисл твору. З багатоколірної Маланюкової палітри тут залишився лише один колір – колір ночі, колір мороку. «Чорне» тут – розпука, зневіра.

Вміщений у збірці «Серпень» двійник відрізняється від аналізованого вірша тим, що має кілька рядків-новотворів та іншу кінцівку. Вони якраз і є свідченням того, що зрілий поет позбавився сумно – тужливо – безнадійного настрою: «Ми перейшли всі кола муки – І ось прозріли – в п'ятьмі ночі». Зрозуміло, що «п'ятьмою ночі» для Маланюка стала вимушена еміграція, де, за його ж свідченням, «в умовах безборонности й безсилля» приходила до вигнанців, а значить і до нього, дозрілість і свідомість.

Вірш являє собою своєрідний портрет молодих борців за державність України, тому його інтонаційна тональність зовсім інша, аніж в аналізованому. Тут ні тіні розпачу, лише світла журба від пережитого й баченого.

У «Чорних віршах» природа активно співпрацює з розвитком подій і служить для підсилення особливих почуттів, що напливають на ліричного героя. Так, у вірші «Невже згасає день?» (1930) ранок, сонце, день виступають символами найкращої буремної доби – доби боротьби і світлих надій. Ніщо не віщувало лихих змін, тому своєю несподіваністю вони вражають ліричного героя. Й очікувана перемога, і жадана воля промайнули перед ним, як марево. Згасання сподівань автор майстерно передає через образи, взяті зі світу природи: «згасає день», «мало сонця сяло», «вертався ранок в ніч». Внутрішній емоційний стан ліричного героя ніби матеріалізувався у цих природних змінах.

Друга строфа значно ширше розкриває перед читачем мрії, яким не судилося стати реальністю. Ліричний герой чекав переможного кінця змагань за волю, за державу, снів тією перемогою, про яку сповістять радісні крики, дзвінкий голос сурм і величаві гімни. Картина омріяного завершення боротьби своєрідно озвучена поетом: «гриміла ніч», «гуркіт вирувань», «сурми, гімни й крики». Це досить динамічний малюнок, і досягається ця динаміка без допомоги дієслівних конструкцій, а через нагромодження іменників. Без сумніву, перед нами своєрідний стилістичний засіб передачі збудженого настрою, збурених емоцій.

Раптовість фатальної поразки приголомшила, вихопила з глибин свідомості запитання: «Невже згасає день?», «І раптом – все згаса?». У них так прозоро відчувається небажання прийняти жорстоку реальність. Щось зловіще проступає через «мертву кров» і «рани хмар», щось невідворотне. І неблаганна неминучість настає: «сон століть, примари і омани» зникають у тьмяному присмерку ночі, що наближається. Поступово ліричний герой оговтується, починає осягати реальний стан речей. Його лише лякають спокій і бездіяльність, а рух в останній строфі вірша уповільнюється до статичного стану: «нерухома тьма». Отак поступово вириває «чорне», що карою і тягарем лягає на душу.

Отож, маємо ще один доказ того, що через «чорне» у багатьох віршах збірки передано трагічні переживання самого поета, викликані поразкою УНА, перебуванням на чужині, присмаком усе наростаючої ностальгії за степом і Синюхою. «Чорне» – де

своєрідна фіксація стану душі, основна ознака почуттів і настроїв митця, котрий на час появи віршів уже кілька років провів в еміграції. Можливо, це й одна з причин вагань Маланюка щодо друку збірки. Хотілось виважити, переосмислити все, знайти відповідь на питання, що так хвилювали.

Через терни болючих роздумів ішов поет до істини, до відкриття першопричин поразки визвольної боротьби у 20-х роках. У сумнівах і розпачах, у рішучості й надії виростало переконання: Україна втратила тоді омріяну свободу лише через недостатню готовність українського народу до власного державотворення. Так з'являється у «Чорних віршах» тема, яка стане однією з наскрізних у доробку Маланюка – публіциста, – тема українського рабства і покори. У віршах «Nomina sunt odiosa», – «Сонет огиди і гніву», «Ні, не покритка Катерина» митець гнівно заявляє про своє ставлення до комплексу «малоросійства», що, як симптом невиліковної хвороби, раз по раз нагадує про себе:

*Тухтій-хохол, що, хоч дурний, та хитрий,
Макітру хилить виключно по вітру,
Міркує шлунком і зітха гуртом.*

У цьому вичерпному портреті українського обивателя немає і згадки про чорне, але воно незримо присутнє у кожному рядку. Скільки «Шельменчат тих» та «кирпатих Мефістофелів» породила в умовах рабської покори і постійного почуття меншовартості Україна! Як викоринити оту малоросійську кволість, як згартувати тверду волю? Як перетворити українство з аморфного, байдужого тіла, що «тільки переповзало завжди, Тудою – сюди, сюдою – туди», на народ? Як, за словами самого митця, «перетяти шляхи, по яких малоросійство висисає для себе соки»? І не знаходячи конкретної відповіді, Маланюк у «Чорних віршах» ще вагається, губиться у здогадках:

*Лайка? Ніж? Нове Запорожжя?
Хоч убий, не збагну, не допоможе.
Думаю. Думаю. Рветься терпець ...*

Відповідь прийде згодом: потрібно нове покоління борців, потрібні воїни – «ненавистники тюрми і тьми». Євген Маланюк свято вірив у спроможність українського народу бути господарем власної долі.